
Žarko
ŠPANIČEK

PROMJENE U
TRADICIJSKOM
IDENTITETU
SLAVONIJE
I BARANJE

U ovom se tekstu želimo osvrnuti na nekoliko bitnih promjena koje su karakteristične za tradicijsku kulturu Slavonije i Baranje, što bi trebalo poslužiti kao skica za buduća detaljnija istraživanja značajnih pojava, do danas nezapaženih u hrvatskoj etnologiji. Kroz razne pisane tekstove kojih su autori obični ljudi iz puka tradicijska kultura doživljava bitnu promjenu - iz usmene prelazi u pismenu. Naivna umjetnost i pučke, uvjetno rečeno, muzejske zbirke predstavljaju nove oblike u kojima se očituje buđenje i jačanje samosvijesti tradicijske kulture Slavonije i Baranje.

Pisani oblici

Prva i najvažnija promjena u tradicijskom identitetu Slavonije i Baranje počela se razvijati prije dva do tri desetljeća, a vezana je uz nastanak pisanih tekstova u okviru pučke kulture ovoga područja. Ljudi iz puka, uglavnom seljaci, počeli su se javljati kao autori različitih, uglavnom kraćih, zapisa s etnografskom tematikom iz svoga sela ili kraja.

Ponekad izravno poticani od etnologa i folklorista kao terenski suradnici u raznim projektima, počeli su prikupljati i zapisivati podatke koje su zatim iskorištavali nositelji istraživačkih projekata, etnolozi, folkloristi i koreografi. Jedan od najvećih projekata te vrste bio je dugogodišnji projekt izradbe *Etnološkog atlasa Jugoslavije*, koji je ostvaren na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. U prikupljanju podataka taj se projekt oslanjao gotovo isključivo na suradnike s terena, među kojima je bio i znatan broj seljaka koji su svoje podatke i zapise dostavljali u obliku popunjenih tipiziranih upitnica za pojedine teme tradicijske kulture. U stručnim etnološkim krugovima toga vremena smatralo se da će sami seljaci, kao najvjerodostojniji izvor podataka o vlastitoj tradicijskoj kulturi, biti i najbolji zapisivači te kulture.

Razvoj scenske prezentacije folklor (ono što se stručnim rječnikom naziva folklorizam, a običnim folklor-

ne manifestacije ili priredbe), koji svoje korijene ima još u folklornim smotrama *Seljačke sloge* prije Drugoga svjetskog rata, dodatno je probudio zanimanje za tradicijsku kulturu i kod samih njezinih nosilaca. Oni se počinju javljati samostalnim književnim i etnografskim priloziima u lokalnim izdanjima ili prigodnim revijama koje prate pojedine folklorne manifestacije, kao što su npr. *Đakovački vezovi*. Možemo spomenuti barem jednoga od takvih zapisivača iz puka, sada već pokojnoga Stjepana Brdarića iz Baranjskoga Petrovog Sela, koji se godinama javljao u reviji *Đakovački vezovi* svojim etnografskim zapisima ili književnim priloziima nadahnutim rodnom Baranjom.

Još poznatiji pučki pjesnik i etnograf u stručnim krugovima etnologa i folklorista bio je Ivo Čakalić iz Doljanovaca kraj Požege, koji je ostavio brojne zapise o svom selu i narodnim običajima što se čuvaju kao vrijedna etnografska i arhivska građa u Gradskom muzeju u Požegi i u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu.

U novije vrijeme, prije kojih 15-ak godina, počinju se javljati pisani radovi autora iz puka koji više nisu tek kraći etnografski opisi pojedinog običaja, narodne pjesme ili plesa, nego pokazuju težnju prema cjelovitosti i sistematičnosti. Te bismo radove mogli nazvati pučkim zavičajnim monografijama.

Zavičajne i etnografske monografije imaju u Slavoniji već stoljetnu tradiciju. Među najvrednija ostvarenja ove vrste možemo ubrojiti zavičajnu monografiju *Požega* iz 1910. godine, čiji je autor Julije Kempf, nekadašnji gimnazijski profesor i povjesničar te osnivač Gradskog muzeja u Požegi. Još je starija i u stručnim krugovima cjenjenija etnografska monografija *Otok*, bivšega otočkog župnika Josipa Lovretića, koja je tiskana u *Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena* u nastavcima od 1897. do 1918. godine. U istom je zborniku 1919. objavljena još jedna etnografska monografija o selu Varoš kraj Slavenskog Broda, a autor je Luka Lukić. Međutim, sve su to radovi učenih ljudi koji pišu na tradicijama europskih romantičara 18. i 19. stoljeća, domaćega ilirskog pokreta te Antuna Radića i njegove *Osnove za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* iz 1897. godine, koji su probudili zanimanje za narodnu kulturu kao neodvojiv ili čak najvažniji dio nacionalnog identiteta.

Za razliku od ovih primjera, pučki zavičajni monografi pišu na temelju drugih poticaja. Oni na svoj rad ne gledaju pretenciozno kao na nacionalni program istraživanja, formuliranja i očuvanja nacionalnoga kulturnog identiteta, kako je to nerijetko bilo s predstavnicima tzv. više kulture, nego pišu prije svega sa željom da se sačuvaju

od zaborava i da se predstave lokalne tradicije, pa i obiteljske uspomene. Oni pišu na osnovi manje ili više artikulirane svijesti o vrijednosti povijesti, kulture i društvenih zbivanja u malim seoskim sredinama kojima i sami pripadaju te o vrijednosti običnih ljudskih sudbina, obiteljskih i osobnih uspomena, što u neke zavičajne monografije unosi snažnu autobiografsku crtu. Zbog takva stava, najvažniji dio svojih monografija koncipiraju na vlastitim sjećanjima i iskustvima te na sjećanjima i kazivanjima svojih sumještana. Njihovi su autori i sami neposredni promatrači i sudionici života u lokalnim zajednicama. Pučke zavičajne monografije stoga pružaju uvid u gledišta malih slavonskih sredina na vlastiti život i kulturu, što je vrlo blisko nekim smjerovima u suvremenoj historiografiji, npr. mikrohistoriji ili historiji svakodnevice. S druge strane, one nisu samo izvor podataka o pučkoj kulturi nego postaju i dio te kulture.

Kao tipične primjere pučkih monografija možemo istaknuti rukopis Luke Pejakovića *Dva vijeka Novske i Grabovca Starog (1740. - 1940.)* iz 1987. godine, koji se čuva u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, te publiciranu monografiju Mate Blaževca Pajkova *Donja Bebrina* iz 2000. godine. O istom je selu i svojim suseljanima objavio monografiju *Oj, Bebrino, alaj si na glasu* još jedan pučki pisac, Mato Baboselac Mišin 2002. godine.

Postoji pravo obilje zavičajnih monografija o drugim slavonskim selima koje su vrlo bliske po sadržaju i pristupu temi ovim pučkim tekstovima, ali su njihovi autori obrazovane osobe. One prije svega žele ostaviti spomen o malim sredinama iz kojih potječu, a manje se bave znanstvenim istraživanjem lokalne povijesti i kulture, pa se stoga u glavnim crtama podudaraju s pučkim autorima. Ovu zavičajnu komponentu kao emocionalnu vezanost za rodno mjesto ističe okolnost da su to u pravilu monografije o samo jednom selu iz kojega potječe autor.

Druga vrlo zanimljiva literarna vrsta koja se pojavila u tradicijskoj kulturi Slavonije jest svojevrсна kronika. Primjer takva teksta jest zbirka zapisa pod naslovom *Jedan veliki doživljaj* autorice Dragice Kasapović (1926.), obične seljanke s osnovnom naobrazbom iz Vukojevaca kraj Našica. Njezina kronika povezuje osobnu i obiteljsku povijest s poviješću kapelice sv. Ilije u Vukojevcima.

Autoričin muž, Đuro Kasapović, preživio je udar groma u stablo pod kojim je stajao 1957. godine. U znak zahvale Kasapovići su obnovili onomad napuštenu i trošnu kapelu sv. Ilije, kojega puk, kao što je poznato, štuje kao gromovnika, što ujedno znači i kao sveca koji može zaštititi od groma, tuče i oluje. Od 1958. godine u kapeli se po-

novno služe sv. mise na spomendan ovoga starozavjetnog proroka, o čemu je autorica redovito sastavljala zapise.

Ljetopis Dragice Kasapović obuhvaća 16 malih stranica formata A5 ispisanih u kuharici, odnosno vlasničkoj knjizi recepta za kolače. Prvih nekoliko stranica uvodnog je karaktera. Na njima autorica kratko opisuje događaj u kojem je njezin muž umalo izgubio život, njegov teški oporavak te obnovu kapele sv. Ilije. Od 1986. zapisi su datirani. Svake godine autorica je unosila kraći opis, otprilike od pola do jedne stranice. U zapis je unosila podatke o bogoslužju: tko je služio sv. misu, koliko je bilo vjernika, koliko hostija za pričest, koje su se pjesme pjevale i slično. Redovite su i napomene o meteorološkim prilikama na *Ilinje*, kako Vukojevčani zovu ovaj blagdan. U ljetopisu se nalaze i kraći podaci o popravcima i održavanju kapele, o čemu se D. Kasapović brinula do 1996., kada je zbog starosti održavanje i uređenje prepustila drugima.

Važni su podaci iz kojih se naziru međusobni odnosi i suparništva u selu, zatim podaci važni za povijest mentaliteta, koji govore o ulozi snova u životu puka, u ovom slučaju autorice, zapisi o nekim značajnim pojedinostima iz pučke pobožnosti itd. Time se ovaj ljetopis izdiže iz pukoga nizanja obiteljske faktografije i suhih podataka vezanih uz jednu crkvenu građevinu i postaje sažet, ali višeslojan, tekst koji tradicijsku kulturu Slavonije prikazuje u drugačijoj, do sada nepoznatoj, perspektivi.

Pučka kroničarka Dragica Kasapović pisala je ovaj tekst sve dok joj je zdravlje to dopuštalo. Svake je godine unosila kraći zapis koji počinje nadnevkom blagdana sv. Ilije (20. srpnja), a završava zahvalom Bogu i sv. Iliji. Posljednji zapis potječe iz 2000. godine.

Činjenica koja se na prvi pogled može činiti smiješnom – da je autorica svoju kroniku vodila u rukopisnoj kuharici – nije slučajna. I drugim su slavonskim domaćicama njihove kuharice mnogo više od zbirke recepta. U njih se bilježe važniji događaji iz obiteljskog života i života sela, kao što su rođenja, vjenčanja i smrti. U njih se slažu pisma, fotografije i dokumenti, čime kuharice postaju mali kućni arhivi.

Znatno više nego u gornjem primjeru religijska je crta izražena u heterogenom tekstu pod naslovom *Povijest jedne duše*, koji predstavlja mješavinu pučke hagiografije, vizionarske literature i apokaliptičke književnosti. Naslov koincidira s autobiografijom kanonizirane francuske redovnice, karmelićanke svete Terezije od Djeteta Isusa (1873. – 1897.). Spis govori o Julki Brkić (1897. – 1960.), nepismenoj seljanki iz Ceremošnjaka kraj Našica. Ova pučka mističarka isticala se osobnom pobožnošću, a još više vizija-

ma religijskoga sadržaja, proroštvima i brojnim iscjeljenjima, koja su pripisana njezinu zagovoru ili njezinim uputama. Stoga je u široj okolici bila poznata kao *sveta Jula*.

Povijest jedne duše jest tekst ispisan pisačim strojem s gustim proredom na 13 paginiranih stranica formata A4. Sastavila ga je oko 1978. godine Julka Hokoš iz Koške o svojoj pokojnoj kumi, svetoj Juli. Rukopis je umnožen i dijeljen po selima oko Našica. Putujući od ruke do ruke, prešao je lokalne okvire i došao do svećenika Josipa Suknera, koji ga je objavio bez komentara u svojoj knjizi *Veliki znak*, svezak 5, Zagreb 1980. Za ovaj prikaz upotrijebljena je izvorna verzija dobivena na terenu, koja se u nekoliko pojedinosti razlikuje od publicirane.

Povijest jedne duše pokazuje nisku razinu pismenosti, a osobitu poteškoću predstavlja loša sintaksa, koja otežava pravilno razumijevanje i praćenje teksta. Međutim, upravo je nedostatak vještine pisanja dokument po sebi, jer upućuje na tradicionalnu usredotočenost puka na usmenu komunikaciju. To ujedno pokazuje važnost svete Jule u puku, koji se potrudio ostaviti trajan dokument o njezinu životu u pisanom obliku, iako je ta forma izražavanja zahtijevala od njega velik napor.

Tekst počinje izražavanjem želje da se sačuva uspomena na Julku Brkić, a završava u klasičnoj hagiografskoj maniri gdje se njezin život nudi kao uzor za nasljedovanje (Julka kao primjer uzorna majčinstva jer je rodila svu začetu djecu, ukupno jedanaestero, ne pobacivši ni jedno). Između toga, uz nekoliko važnih biografskih epizoda, posebno su zanimljivi opisi Julkinih vizija, odnosno duhovnih putovanja u zagrobni svijet, gdje se upoznala s mukama duša u čistilištu i primila objave koje je trebala širiti u svojoj zajednici.

Vrlo je zanimljiv razmjerno kratak opis eshatoloških zbivanja u kojem se najavljuje pomor tri četvrtine čovječanstva zbog grijeha. U ovoj se viziji pojavljuje motiv Antikrista pod imenom *Gospodin kojemu se sav svijet klanjao*, što izravno povezuje ovaj lik s motivom Antikrista, odnosno Zvijeri u Ivanovu Otkrivenju za kojom se zaničala sva zemlja pa su joj se ljudi klanjali (Otk 13,3–4; 13,8 i 13,12). U prikaz eshatoloških zbivanja Julka Brkić unosi i demona kuge i time jasno spaja tradicionalne mitološke predodžbe s kršćanskim apokaliptičkim motivima, miješajući tako folklorno i ortodoksno vjersko naslijeđe, što predstavlja jednu od bitnih značajki pučke pobožnosti Slavonije.¹

Međutim, ovom nam je prilikom manje važna sadržajna strana ovoga spisa, iako je ona vrlo zanimljiva i višeslojna. Želimo se usredotočiti na bitnu značajku koja

povezuje sve spomenute tekstove, a i neke nespomenute, kao što su autobiografije i dnevници. Svi ovi tekstovi najavljuju značajnu promjenu u tradicijskoj kulturi Slavonije koja bi mogla dalekosežno utjecati na razumijevanje i samorazumijevanje, dokumentiranje i proučavanje pučke kulture, a koja je do sada potpuno nezapažena u hrvatskoj etnologiji i folkloristici. Riječ je o prijelazu pučke kulture iz usmene u pismenu. Treba naglasiti da je posrijedi upravo postupan prijelaz iz usmene kulture u pismenu, a ne u pisanu kulturu. Prijelaz pučke kulture u pisanu zbio se znatno ranije s europskim romantičarima 18. i 19. stoljeća koji su počeli zapisivati i objavljivati narodne priče, pjesme i predaje, što je ugledni britanski povjesničar Peter Burke nazvao "otkrićem naroda". Među najpoznatije otkrivače naroda i narodne kulture u europskim, a to u ovom slučaju znači i svjetskim, razmjerima ubrajaju se Johann Gottfried Herder i braća Jacob i Wilhelm Grimm.

U primjerima koje smo ovdje ukratko predstavili riječ je o bitnoj promjeni kada pučka kultura nakon tisućljetne ograničenosti na usmenu predaju prelazi na pismeno izražavanje. Pučka kultura time prestaje biti samo predmetom interesa intelektualne elite i postaje predmetom vlastite pažnje s izraženim osjećajem za vrijednost svojeg naslijeđa i s istaknutom namjerom da se vlastita tradicijska baština sačuva i predstavlja. To je promjena koja izravno utječe na preoblikovanje tradicijske, odnosno - u širem smislu, pučke kulture.

Među sve brojnijim zapisivačima, skupljačima, izlagačima, istraživačima i piscima iz puka koji se na nov način počinju odnositi prema vlastitoj kulturnoj baštini sa željom da je u svojim radovima sačuvaju i izraze posebno mjesto pripada tzv. *naivnoj umjetnosti*,² odnosno *naivnim umjetnicima*.

Naivna umjetnost

Zanimljivo je da istraživači narodne kulture - a to više nisu samo etnolozi i folkloristi nego sve više i sociolozi i osobito povjesničari - do danas nisu obratili pozornost na ovaj osebujni likovni izričaj. Naivna bi umjetnost svim istraživačima pučke kulture mogla biti zanimljiva barem iz dva razloga. Prvi je taj što ona vuče podrijetlo iz pučkoga sajamskog slikarstva i što su neki od njezinih najznačajnijih nosilaca obični ljudi iz puka, seljaci bez akademske naobrazbe i bez oslonca na afirmirane umjetničke tradicije (npr. Ivan Generalić, Mijo Kovačić, Ivan Večenaj, Slavko Stolnik). Drugi je razlog taj što naivna umjetnost predstavlja osebujan prikaz seljačkoga svijeta i seljačkoga doživlja-

vanja svijeta. Važnost naivne umjetnosti očituje se i u tome što je ona jedno od rijetkih ostvarenja pučke kulture, ili barem takvih ostvarenja u kojima je pučka kultura bitna sastavnica,³ koja su postala dijelom nacionalne kulturne baštine. To, dakako, vrijedi za ponajbolja ostvarenja, u prvom redu za podravsko slikarstvo na staklu.

Premda naiva u Slavoniji nije ostvarila onakve dosege kao u Podravini, neki od slavonskih umjetnika postupno stječu ili su već stekli priznanje na lokalnoj, nacionalnoj ili čak međunarodnoj razini. Među najpoznatije predstavnike ovoga žanra možemo ubrojiti slikare Josipa Pintarića Pucu i Tomislava Petranovića Rvata iz Nove Gradiške, Dragu Takača iz Đurđenovca, Anu Verić iz Babine Grede, danas pokojnoga kipara Josipa Bičanića iz Cernika itd. Više je osoba, poznatih na lokalnoj razini, koje postupno proširuju krug vlastite likovne afirmacije, poput slikara Ivana Francuza iz Marjanaca kraj Donjeg Miholjca.

Svojom tematikom, slavonski su naivni umjetnici, osobito slikari, usmjereni na selo i seljački život kakvog danas – kada oni slikaju – više nema. Na njihovim slikama ljudi još uvijek nose narodnu nošnju, žitna polja žanju kosci kosama, slavonski šorovi slikaju se bez suvremenih kuća i katnica koje zapravo dominiraju, štoviše, prikazuju se i bez elektrifikacije, po blatnim seoskim cestama kotrljaju se zaprežna kola; nigdje nema asfalta, traktora i automobila. Slikaju se arhaizirani seoski prizori iz predindustrijskoga razdoblja kakve možda ni sami slikari nisu vidjeli. To znači da slavonski naivni slikari imaju vidljiv pomak od realizma. Oni ne prikazuju slavonsko selo, nego svoje viđenje slavonskoga sela, ili čak svoju nostalgiju za prošlim oblicima seoskoga života. Njihovo shvaćanje sela i seljačkoga svijeta ne prelazi okvire tradicijskoga seljačkog života, koji se u Slavoniji zadržao do početka 20. stoljeća.

Ipak, u nekih se umjetnika, kao što je npr. Ivan Francuz, zapažaju tematska proširenja prema slikanju prizora iz narodnih legendi i, osobito, prema sakralnim motivima. Najpoznatiji umjetnici odmiču se od slikarske naracije arhaičnih oblika seljačkoga života. Josip Pintarić Pucu, isprva slikar tradicijskih seoskih prizora, kasnijih godina slika visoko estetizirane i umjetnički transformirane zavičajne predjele, a svojim se portretima približava tradicionalnoj slikarskoj tematici. Tomislav Petranović Rvat, sličnoga početnog usmjerenja kao i Pintarić, kasnije ponajviše slika imaginarne prizore simboličnoga značenja.

Valja primijetiti da se naivna umjetnost u Slavoniji počinje društveno etablirati. Sve je više javnih skulptura, rađenih uglavnom u drvu, koje dolaze na prostore ulica, trgova i parkova, i to ne samo seoskih nego i gradskih. Za-

nimljivo je da su one zastupljene i u jednom tipičnom industrijskom gradiću kakvo je Belišće, koje ne postoji ni 150 godina i nije se razvijalo u jačoj povezanosti s tradicijskom kulturom. Čak se i oslikavanje crkvenih građevina počinje prepuštati naivnim umjetnicima, kao što je to u novosagrađenom svetištu sv. Ane u Bistrincima, koje je podignuto na tradicionalnom mjestu pučke pobožnosti u polju na obali nekadašnjega korita rijeke Drave.

Da likovni izraz slavonskih naivaca nije samo posljedica poriva za umjetničkim stvaranjem nego i svjesne namjere da prikažu seljački život i sačuvaju tradicijske kulturne vrijednosti, pokazuje to što su mnogi naivni slikari ujedno skupljači i zapisivači narodnih predaja. Na nacionalnoj razini najbolji je primjer za takav stav Ivan Večenaj, a na području Slavonije Ana Verić, pa i Ivan Francuz. Isto tako, neki od pučkih zapisivača i etnografa ujedno su i naivni likovni umjetnici, za što je primjer već spomenuti Ivo Čakalić iz Doljanovaca. Različiti oblici njihova izražavanja posljedica su jedinstvene želje da sačuvaju i prikažu seljački svijet i/ili seljački doživljaj svijeta.

Muzeološke prezentacije

Kao poseban pokušaj redefiniranja lokalnog identiteta i napor da se uspostavi odnos prema tradicijskoj kulturnoj baštini, treba spomenuti muzejske zbirke i povremene izložbe, pretežno etnografskoga karaktera, koje sve više niču posvuda po Slavoniji i Baranji. Nositelji ovih nastojanja nisu samo kulturnoumjetnička društva i razne zavičajne udruge nego i pojedinci, koji snažnije nego drugi osjećaju vezanost za svoj kraj i vrijednost njegove baštine.

Jedan od najzanimljivijih primjera ove vrste rezultat je truda i izraženoga smisla za tradicijsku baštinu Ivica Majurca (rođ. 1963.) iz Vukojevaca kraj Našica. Ovaj kvalificirani majstor metalac, koji radi kao manipulant u silosu u Markovcu Našičkom, već je predstavljen u etnološkoj literaturi (Petrović, 1998.). Pažnju je privukao svojim *tkanim slikama*, kako ih sam zove, izrađenim na tradicijskom tkalačkom stanu. Oslanjajući se na predajno tkalačko umijeće svojega zavičaja, uz izradbu tradicijskih predmeta kao što su tkani ručnici, *otarci*, s tradicijskom ornamentikom, koji i danas imaju svoju primjenu na svadbama, Majurac unosi i značajne inovacije. Najviše ga zanimaju motivi koje sam kreira, izrađuje skice i prema njima tka na stanu. Često izrađuje *tkane slike* s grbovima i amblemima (hrvatskim državnim grbom, grbom grada Našica, amblemima nogometnih klubova ili vojnih postrojbi našičkoga kraja), ali tka i figurativne prikaze, npr. Gospin lik. Svoje tkane slike

smatra nekom vrstom umjetnosti i stoga u njih utkiva svoj potpis (Petrović, 1988., 115).

Majurčeve *tkane slike* razvile su se iz tradicijskih tkalačkih tehnika, ali su svojim motivima prerasle u individualiziran likovni izraz sa snažnim autorskim pečatom. Razvoj novih oblika na temelju baštinjenih vrijednosti jedna je od najvažnijih značajki slavonske tradicijske kulture. Stoga Ivica Majurac svojim tkalačkim umijećem slijedi zakonitost razvoja tradicijske kulture. On je jedan od rijetkih primjera kontinuiteta u prevladavajućem diskontinuiranom razvoju kulture i načina života na slavonskom selu.

Dijelom vođen vlastitom sklonošću, a dijelom potican od stručnih krugova, Majurac je prikupio i uredio privatnu etnografsku zbirku, sastavljenu uglavnom od predmeta tekstilnoga rukotvorstva iz Vukojevaca. Zbirku je izložio u staroj tradicijskoj kući koju je na primjeren način obnovio i uredio. Novu obiteljsku kuću izgradio je u dubini iste okućnice, kako bi mogao zadržati staru kuću uz ulicu.

Osebujan je primjer samoinicijativnoga muzeološkog rada i Željko Mikulić iz Špišić Bukovice kraj Virovitice. Ovaj mlađi čovjek, rođen 1963. godine, po zanimanju je kvalificirani zidar, a zbog bolesti rano je umirovljen. U dvorišnoj prostoriji, prigradenoj obiteljskoj kući, na oko 50 m² Mikulić je uredio muzejsku zbirku sastavljenu isključivo od predmeta i dokumenata iz obiteljske ostavštine. Stoga je svoju zbirku nazvao *Privatnim muzejom obitelji Mikulić, potomaka i starosjedilaca Špišić Bukovice*, što je označio postavljanjem natpisne ploče na uličnom pročelju kuće. Premda Mikulići nisu posebno iskakali iz svoga socijalnog okruženja, Željko je vidno impresioniran obiteljskom prošlošću i svojim precima, pa s velikom energijom i upornošću skuplja, uređuje i predstavlja predmete i dokumente vezane za obiteljsku prošlost, a planira i proširenje svoga "muzeja", kako ga zove. U svoju zbirku uključuje i vlastite fotografije iz mlađih dana u narodnoj nošnji, pa je očito da i sebe želi istaknuti u obiteljskoj tradiciji. Naglašava kako je član KUD-a *Seljačka sloga* iz Špišić Bukovice od 1980. godine i lovačkoga društva već 20 godina.

O motivima koji ga pokreću na ovaj rad kaže: "Ja sam sretan da sam to uspio zbog svojih predaka i svoje djece, da se to ne zaboravi." Svoju djelatnost proširuje na prikupljanje podataka i dokumenata o rodnom selu pa je osnovao i registrirao *Udrugu predaka i starosjedilaca Špišić Bukovica*, kojoj je predsjednik.

Na njegov poticaj, a na temelju stvarnih kulturoloških vrijednosti, muzejsku zbirku Željka Mikulića preventivno je zaštitio kao kulturno dobro nadležni konzervatorski odjel Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

Izloženim se primjerima ne iscrpljuju sve promjene u tradicijskom identitetu Slavonije i Baranje koje se zbivaju u posljednje vrijeme, a to znači u posljednjih nekoliko desetljeća. Njima smo željeli samo dokumentirati bitnu promjenu u slavonskoj tradicijskoj kulturi: ona se usmjerava na samu sebe, postaje svoj vlastiti predmet. Sve snažnije počinje osjećati svoju vrijednost, premda je pojmovno teško može formulirati; sve eksplicitnije nastoji je izraziti i sačuvati u različitom obliku: od pisanih zapisa, preko naivnih likovnih ostvarenja, raznih obiteljskih i zavičajnih etnografskih zbirki do tradicijskih rukotvornih vještina kao što je tkanje.

Osobito se čine zanimljivima primjeri uspostavljanja složenijega, višestrukog odnosa prema tradicijskoj baštini. Prepoznali smo ih kod nekih naivnih umjetnika, zapisivača, te vukojevačkoga "tkalca" i samoukoga "konzervatora" i "muzealca" Ivica Majurca. Njihova snažna vezanost za tradicijsku baštinu i želja da je sačuvaju i predstave ne može se dovoljno izraziti samo u jednom obliku. Stoga se oni uz slikanje bave i zapisivanjem (Ana Verić, Ivan Francuz), osim etnografskih opisa stvaraju i likovna djela (Ivo Čakalić), uz tradicijsko tekstilno rukotvorstvo razvijaju i nove likovne oblike i muzejsko-konzervatorsko predstavljanje tradicijske baštine (Ivica Majurac).

Značajno je da se ova promjena počinje zbivati u vrijeme kada mnogi oblici tradicijske kulture nestaju. Stoga na sve ove pokušaje da se ti oblici sačuvaju i predstave ne treba gledati samo kao na nostalgичno posezanje za onim što je nestalo ili upravo nestaje. Riječ je zapravo o tome da su pojedini oblici tradicijske kulture imali konkretnu ulogu u životu i svijesti puka, pa se sada, kada nestaju, počinje osjećati da nam nedostaju.

Primjeri koje smo prikazali upozoravaju na još jedan vrlo važan odnos: premda razni oblici pučke kulture nestaju nošeni dinamikom životne promjene, sama pučka kultura ne iščezava, ona se mijenja i dobiva nove oblike.

BILJEŠKE

¹ Više o tome u knjizi Žarka Španičeka *Slavonski pučki proroci i sveti*, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2002.

² Iako uvriježen, pojam je dvojben. Neki ga pripadnici ovoga umjetničkog izraza, kao što je Ivan Večenaj, ne prihvaćaju, nego govore o "seljacima slikarima". S druge strane, neki slikari, koji imaju malo zajedničkog s pukom i pučkom kulturom prihvaćaju, pa čak i uspješno oponašaju, ovaj stil. Dio ovih ostvarenja teško da se može nazvati umjetnošću, nego je riječ o likovnim djelima. Stoga se u literaturi rabe i drugi nazivi: "izvorna umjetnost", "samouki umjetnici" itd.

- ³ Naivna se umjetnost ne može smatrati isključivo proizvodom tradicijske, seljačke kulture. Ona ima svoje duboke korijene koji sežu u 16. st. do Pietera Bruegela starijeg, a ne treba zaboraviti da je ona svoj prvi uzlet na ovim prostorima imala s grupom *Zemlja*, koja je prije svega imala karakter socijalnog angažmana. U tom je kontekstu važna aktivnost tada već afirmiranoga akademskog slikara Krste Hegedušića i njegovo poticanje slikara seljaka, počevši od Ivana Generalića.

LITERATURA

- Baboselac Mišin, M. (2002.): *Oj, Bebrino, alaj si na glasu*, vlastita naklada, Donja Bebrina.
- Blaževac Pajkov, M. (2000.): Donja Bebrina, Općina Klakar, Program Mi, Klakar, Zagreb.
- Burke, P. (1991.): *Junaci, nitkovi i lude: narodna kultura predindustrijske Evrope*, Školska knjiga, Zagreb.
- Francuz, I. (1997.): *Šokački zloduh*, Privlačica, Vinkovci.
- Gamulin, G. (1985.): *Ivan Večenaj Tišlarov*, Spektar, Zagreb.
- Gamulin, G. (1999.): Prema teoriji naivne umjetnosti: Studije, eseji, kritike, prikazi, polemike 1961. – 1990., Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Hrvatski muzej naivne umjetnosti, Zagreb.
- Maleković, V. (1973.): *Hrvatska izvorna umjetnost*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.
- Milanović Paulić, K. (1986.): Podgorač, Zavičajni muzej Našice, Zagreb.
- Pejaković, L. (1987.): *Dva vijeka Novske i Grabovca Starog 1740. – 1940.*, rukopis.
- Petrović, T. (1998.): Otarci i tkane slike, *Etnološka tribina*, br. 21: 109–120, Zagreb.
- Šalić, T. (1990.): *Vrbica u Đakovštini 1330. – 1990.*, Privlačica, Vinkovci.
- Španiček, Ž. (2002.): *Slavonski pučki proroci i sveci: Studija iz pučke pobožnosti Slavonije*, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod.
- Vince, R., Depolo, J., Rogić Nehajev, J. (1996.): *Čudo hrvatske naive*, Amalteja, Zagreb.